

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΝΟΜΩΝ
ΤΟΥ ΔΙΑΝΟΕΙΣΘΑΙ ΕΠΙ ΤΑΣ ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ
ΤΗΣ ΔΙΑΝΟΗΣΕΩΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΠΕΡΙ ΕΝΝΟΙΩΝ

Α') ΑΙ ΕΝΝΟΙΑΙ ΘΕΩΡΟΥΜΕΝΑΙ ΚΑΘ' ΕΑΥΤΑΣ

§ 8. *Περὶ τῶν ἐννοιῶν καθόλου.*

Ἐννοια (notio, conceptus) λέγεται ἢ ἄμεσος ἢ ἔμμεσος παράστασις ἀντικειμένου τινὸς τῆς νοήσεως. Καὶ ἡ μὲν ἄμεσος παράστασις, ἡ γινομένη κυρίως διὰ τῆς ἐνεργείας τῆς αἰσθητικῆς ἢ φανταστικῆς δυνάμεως, ἀποτελεῖ τὴν λεγομένην πρώτην ἢ ἀτομικὴν ἐννοιαν (οἷα εἶναι ὁ Πέτρος, ἡ χίμαιρα κτλ.)· ἡ δὲ ἔμμεσος παράστασις, ἡ γινομένη κυρίως διὰ τῆς τοῦ νοῦ ἐνεργείας ἐκ τῆς ἀφαιρέσεως καὶ τῆς ἐνώσεως τῶν κοινῶν καὶ οὐσιωδῶν γνωρισμάτων, τῶν παρατηρουμένων εἰς πάντα τὰ ὁμοειδῆ ἀντικείμενα, ἀποτελεῖ τὴν καλουμένην καθολικὴν ἢ γενικὴν ἐννοιαν (οἷα εἶναι ὁ ἄνθρωπος, τὸ ζῶον, τὸ δένδρον κτλ.).¹ Καὶ ἡ μὲν ἀτομικὴ ἐννοια ἀναφέρεται

¹ Οὕτω π. χ. τὴν μὲν ἀτομικὴν ἐννοιαν Πέτρος ἐσχηματίσαμεν ἰδόντες ἄμεσως αὐτὸν τὸν Πέτρον· ὁμοίως καὶ τὴν τῆς χίμαιρας ἐσχηματίσαμεν ἐνώσαντες διὰ τῆς φαντασίας διάφορα μέλη λέοντος, αἰγὸς καὶ δράκοντος, προσπεσόντα ἄμεσως εἰς τὰς αἰσθήσεις· τὴν δὲ γενικὴν ἐννοιαν ἄνθρωπος, ζῶον, δένδρον κτλ. ἐσχηματίσαμεν ἔμμεσως διὰ τοῦ νοῦ, ἀφαιρέσαντες μὲν ἐκ τῶν ἰδιαιτέρων ἀνθρώπων, ζώων, δένδρων κτλ. τὰ κοινὰ καὶ οὐσιωδέστερα γνωρίσματα, καὶ εἰς ἐν ταῦτα ἐνώσαντες, παραλείψαντες δὲ τὰ μὴ κοινὰ καὶ τὰ ἐπουσιώδη (πρβλ. καὶ Ψυχολογίαν μου § 29, σελ. 3).

εἰς ἓν μόνον ἀντικείμενον τῆς νοήσεως, ἢ δὲ καθολικὴ ἢ γενικὴ, εἰς πολλά. Αἱ ἀτομικαὶ ἔννοιαι λέγονται καὶ μερικαί, καθ' ὅσον ἐξ αὐτῶν ἀποτελοῦνται αἱ γενικαί. Ἡ γενικὴ ἔννοια λέγεται καὶ ἀφηρημένη, ὡς γινομένη ἐκ τῆς ἀπὸ τῶν ὁμοειδῶν ἀντικειμένων ἀφαιρέσεως τῶν κοινῶν καὶ οὐσιωδῶν γνωρισμάτων. Ἀφηρημένη ἔννοια λέγεται καὶ ἡ παράστασις οἰουδήποτε ἀντικειμένου τῆς νοήσεως μὴ αὐθυποστάτου ἀλλ' ἐν ἑτέροις τὸ εἶναι ἔχοντος, ἀφαιρουμένου δὲ ὑπὸ τοῦ νοῦ καὶ θεωρουμένου καθ' ἑαυτὸ (π. χ. ἡ δικαιοσύνη, ἡ τιμὴ κτλ.). Ἡ ἀφηρημένη ἔννοια, ἐπιδιοριζομένη, γίνεται καὶ λέγεται συγκεκριμένη (οὕτως ἡ ἀφηρημένη πόλις γίνεται συγκεκριμένη Ἀθῆναι, λαμβάνουσα ἐπιδιορισμὸν ἢ ἴδιον γνώρισμα).

Αἱ ἔννοιαι σχηματίζονται ἢ δι' αὐτομάτου ψυχικῆς ἐνεργείας ἢ διὰ προαιρετικῆς. Καὶ δι' αὐτομάτου μὲν ψυχικῆς ἐνεργείας σχηματίζονται οὐ μόνον πᾶσαι αἱ ἀτομικαί, ἀλλὰ καὶ αἱ πλεῖσται καὶ αἰσθητικώτεραι τῶν καθολικῶν (οἷα ἡ τοῦ ἀνθρώπου, θεωρουμένου ὡς αἰσθητικοῦ ὄντος, συνισταμένου ἐκ μιᾶς κεφαλῆς, δύο χειρῶν καὶ ποδῶν κτλ.). διὰ προαιρετικῆς δὲ ψυχικῆς ἐνεργείας σχηματίζονται αἱ κατ' ἐξοχὴν ἀφηρημέναι (οἷα ἡ τῆς τιμῆς, τῆς δικαιοσύνης κτλ.) καὶ αἱ πνευματικώτεραι τῶν καθολικῶν ἐνοιῶν, ὅποτε ὁ νοῦς, ἐπισημονικώτερον ἐξετάζων τὰ πράγματα καὶ βαθύτερον εἰς αὐτὰ ἐγκύπτων, ἀνακαλύπτει τὰ οὐσιωδέστερα καὶ μᾶλλον λαμβάνοντα αὐτῶν γνωρίσματα (οἷα ἡ ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου, θεωρουμένου ὡς ζώου λογικοῦ κτλ.).

Πᾶσα ἔννοια ἀντικειμένου τινὸς οὐ μόνον μεταδίδεται, ἀλλὰ καὶ μονιμοποιεῖται διὰ τῶν λέξεων. Τρία ἄρα διακριτέα ἐν ἑκάστῳ ἀντικειμένῳ, τὸ πρᾶγμα (ἦτοι τὸ ἐξ ἀντικειμένου ὑπάρχον), ἡ ἔκφρασις (ἦτοι τὸ ἐξ ὑποκειμένου ὑφιστάμενον) καὶ ἡ λέξις ἢ τὸ ὄνομα. Τούτων τὸ μὲν πρᾶγμα εἶναι ἀντικείμενον τῆς φυσιογνωσίας, ἡ δὲ ἔκφρασις τῆς λογικῆς, ἡ δὲ λέξις ἢ τὸ ὄνομα τῆς γραμματικῆς.

§ 9. Περὶ ἐννοίας θεωρουμένης κατὰ βάθος.

Βάθος ἐννοίας (complexus) λέγεται τὸ σύνολον τῶν ἐν αὐτῇ περιεχομένων γνωρισμάτων ἢ χαρακτηριστικῶν (π. χ. τῆς ἐννοίας ἄνθρωπος βάθος εἶναι τὸ ζῶον καὶ τὸ λογικόν). Ἡ ἐννοια, ἡ ἔχουσα τὸ ἐλάχιστον βάθος, ἢ ἐν ἢ δὲν δύνανται νὰ διακριθῶσι γνωρίσματα, καλεῖται ἀπλή (οἷα εἶναι τὸ ὄν, οὐδέν, τί κτλ.)· ἡ δὲ ἐννοια, ἐν ἢ διακρίνονται γνωρίσματα, καλεῖται σύνθετος.

Τὰ γνωρίσματα, τὰ ὀρίζοντα τὸ βάθος ἐννοίας τινός, εἶναι καὶ λέγονται· α') οὐσιώδη ἢ ἀναγκαῖα, δηλαδὴ μὴ δυνάμενα νὰ ἐλλείπωσι (ὡς ἐν τῇ ἐννοίᾳ ἄνθρωπος τὸ ζῶον καὶ τὸ λογικόν), καὶ ἐπουσιώδη ἢ συμβεβηκότα, δυνάμενα δηλαδὴ καὶ νὰ ἐλλείπωσιν (ὡς ἐν τῇ ἐννοίᾳ ἄνθρωπος τὸ καλὸς ἢ κακός, πεπαιδευμένος ἢ ἀπαιδευτός)· β') ἐσωτερικὰ ἢ ἀπόλυτα, ἀνήκοντα δηλαδὴ ἀναποσπαστῶς εἰς τὴν τοῦ ἀντικειμένου φύσιν (ὡς ἐν τῇ ἐννοίᾳ σῶμα τὸ βαρὺ) καὶ ἐξωτερικὰ ἢ σχετικὰ, δηλοῦντα ἀναφορὰν ἐννοίας τινὸς πρὸς ἑτέραν (ὡς τὸ κηδεμὼν ἢ φίλος ἐν τῇ ἐννοίᾳ Πέτρος)· γ') κοινὰ ἢ ἴδια, ἀνήκοντα εἰς πάσας τὰς ὁμοταγεῖς ἐννοίας, ἢ ἰδιάζοντα εἰς τινὰς μόνον (ὡς τὸ θνητὸς καὶ σοφὸς ἐν τῇ ἐννοίᾳ ἄνθρωπος), καὶ δ') θετικὰ ἢ ἀρνητικὰ, παριστῶντα θετικὴν τινὰ ἢ ἀρνητικὴν τῆς ἐννοίας ιδιότητα (ὡς τὸ πάνσοφος καὶ ἀθάνατος ἐν τῇ ἐννοίᾳ Θεός).

§ 10 Περὶ ἐννοίας θεωρουμένης κατὰ πλάτος.

Πλάτος (ambitus, sphaera) ἐννοίας λέγεται τὸ σύνολον τῶν παραστάσεων, ἐξ ὧν ἡ ἐννοια δι' ἀφαιρέσεως καὶ ἐνώσεως τῶν κοινῶν καὶ οὐσιωδῶν γνωρισμάτων ἐσχηματίσθη, ἢ τὸ σύνολον τῶν ἀντικειμένων, εἰς ἃ ἡ ἐννοια ἀναφέρεται (π. χ. τῆς ἐννοίας σπογγυλωτῶν πλάτος εἶναι τὸ θηλαστικόν, πτηνόν, ἕρπειτόν, ἰχθύς. Τῆς ἐννοίας ἄνθρωπος πλάτος εἶναι ὁ Πέτρος, ὁ Παῦλος, ἡ Ἑλένη κτλ.). Τὰ ἀντικείμενα ταῦτα,

τὰ παριστῶντα τὸ πλάτος τῆς ἐννοίας, εἶναι καὶ καλοῦται ὑπάλληλα, ὑποκείμενα, ὑποβεβηκότα ἢ ὑποτεταγμένα τῇ ἐννοίᾳ.

Πᾶσα καθόλου ἐννοία, περιλαμβάνουσα ὑφ' ἑαυτὴν ἤτοι περιέχουσα εἰς τὸ πλάτος αὐτῆς ἄλλας καθόλου ἐννοίας, λέγεται γένος· ἐκάστη δὲ τούτων ὀνομάζεται πρὸς τὴν ὑπερκειμένην εἶδος. Γένος καὶ εἶδος εἶναι ὀνόματα σχετικὰ· διότι ἢ αὐτὴ ἐννοία, ἣτις εἶναι γένος πρὸς τὰς ὑποκειμένας αὐτῇ ἐννοίας, εἶναι εἶδος πρὸς τὴν ὑπερκειμένην ἐννοίαν. Ἡ καθόλου ἐννοία, ἣτις εἶναι γένος μόνον καὶ οὐχὶ εἶδος καὶ ἣτις κατέχει τὴν ἀνωτάτην τῆς λογικῆς κλίμακος βαθμίδα, περιλαμβάνουσα εἰς τὸ πλάτος αὐτῆς πᾶσας τὰς λοιπὰς χωρὶς αὐτῆς νὰ περιλαμβάνηται εἰς ἄλλας, καλεῖται γένος γενικώτατον. Ἡ δὲ ἐννοία, ἣτις εἶναι εἶδος μόνον καὶ οὐχὶ γένος, ἣτοι κατέχει τὴν κατωτάτην τῆς κλίμακος βαθμίδα καὶ ἐπομένως δὲν περιλαμβάνει ὡς πλάτος αὐτῆς εἰ μὴ πρῶτας, τουτέστιν ἀτομικὰς, παραστάσεις ἢ ἐννοίας, ὀνομάζεται εἶδος εἰδικώτατον.

Οὕτω π.χ. ἐν τῇ λογικῇ κλίμακι ὄν—οὐσία—σῶμα—ἐνὸργον ζῶον—ἄνθρωπος—Πέτρος, ἡ μὲν ἐννοία ὄν εἶναι γένος γενικώτατον, ἡ δὲ ἐννοία ἄνθρωπος εἶναι εἶδος εἰδικώτατον, αἱ δ' ἐν τῷ μεταξὺ γένος μὲν καλοῦνται, θεωρούμεναι πρὸς τὰς ὑποκειμένας ἢ ὑποβεβηκυίας ἢ κατωτέρας, εἶδος δὲ θεωρούμεναι πρὸς τὰς ὑπερκειμένας ἢ ὑπερβεβηκυίας ἢ ἀνωτέρας ἐννοίας. Ἐκάστη ὑποβεβηκυῖα ἐννοία περιέχει ὡς γνῶρισμα ὅλην τὴν ὑπερβεβηκυῖαν καὶ τι πλεόν, ὅπερ καλεῖται εἰδοποιὸς διαφορὰ (differentia specifica)¹. Δι' ἄλλεπαλλήλου παραλείψεως τῆς εἰδοποιοῦ διαφορᾶς ἀφικνούμεθα ἀνιόντες εἰς τὰ

¹ Κατὰ τὰς διαφορὰς οφεί, καθ' ἃς εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῶσι τὰ ἀντικείμενα τῆς νοήσεως, δύνανται νὰ σχηματισθῶσι καὶ διάφοροι κλίμακες ἢ συστήματα, ὡς παρατηροῦμεν ἐν τῇ φυτολογίᾳ καὶ τῇ ζωολογίᾳ.

ἀνώτερα γένη, δι' ἀλλεπαλλήλου δὲ προσθήκης τῆς εἰδοποιοῦ διαφορᾶς κατιόντες ἀφικνούμεθα εἰς τὰ κατώτερα εἶδη¹.

§ 11. *Περὶ ἐννοίας θεωρουμένης κατὰ βάθος ἄμα καὶ πλάτος.*

Τὸ βάθος καὶ πλάτος ἐννοίας τινὸς ἔχουσι πρὸς ἀλληλα ἀντιπεπονητότα λόγον· ἦτοι ὅσον αὐξάνεται τὸ βάθος ἐννοίας τινός, τόσον ἐλαττοῦται τὸ πλάτος αὐτῆς· καὶ τὰνάπαλιν, ὅσον ἐλαττοῦται τὸ βάθος ἐννοίας τινός, τόσον αὐξάνεται τὸ πλάτος αὐτῆς. Οὕτω π. χ. αὐξάνοντες τὸ βάθος τῆς ἐννοίας ἄνθρωπος, ἦτοι προστιθέντες εἰς τὸ ζῶον καὶ λογικόν τὸ λευκόν, ἐλαττοῦμεν τὸ πλάτος αὐτῆς, περιορί-

¹ Αἱ ὑψίσται τοῦ γένους ἐννοιαί, εἰς ἃς δι' ἀλλεπαλλήλου ἀφαιρέσεως τῆς εἰδοποιοῦ διαφορᾶς ἀφικνούμεθα, καλοῦνται ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ κατηγορίαι. Ὁ Ἀριστοτέλης κατηγορίας καλεῖ τὰς παραστάσεις τῶν γενικωτάτων μορφῶν τῆς τῶν ὄντων ὑποστάσεως. Ὑπάγει δὲ τὰ ὄντα τὰ μὴ κατὰ συμπλοκὴν, τουτέστι κατὰ τύπον κρίσεως, ἐκφερόμενα εἰς δέκα κατηγορίας, λέγων· «Τῶν κατὰ μηδεμίαν συμπλοκὴν λεγομένων ἕκαστον» ἦτοι οὐσίαν σημαίνει, ἢ ποσόν, ἢ ποιόν, ἢ πρός τι, ἢ ποῦ, ἢ πότε, ἢ κεῖσθαι, ἢ ἔχειν, ἢ ποιεῖν, ἢ πάσχειν· ἔστι δὲ οὐσία μὲν ὡς τύπῳ εἰπεῖν οἶον ἄνθρωπος, ἵππος· ποσὸν δὲ οἶον δίπηχυ, τρίπηχυ· ποιὸν δὲ οἶον λευκόν, γραμματικόν· πρός τι δὲ οἶον διπλάσιον, ἡμισυ, μεῖζον· ποῦ δὲ οἶον ἐν λυκείῳ, ἐν ἀγορᾷ· πότε δὲ οἶον ἐχθές, πέρυσιν· κεῖσθαι δὲ οἶον ἀνάκειται, κάθηται· ἔχειν δὲ οἶον ὑποδέδεται, ὤπλισται· ποιεῖν δὲ οἶον τέμνει, καίει· πάσχειν δὲ οἶον τέμνεσαι, καίεται» (Κατηγ. 4.). Ὁ Κάντιος, θεωρῶν τὰς κατηγορίας ὡς ἐμφύτους τῆς διανοίας τύπους ἢ τρόπους συμπλοκῆς τοῦ ὑπὸ τῆς πείρας δεδομένου, παραδέχεται δώδεκα τὸν ἀριθμὸν, ἃς ὑπάγει εἰς τέσσαρας γενικωτέρας, τὴν τῆς ποσότητος, ποιότητος, ἀναφορᾶς καὶ τοῦ τρόπου. Ἄλλοι τῶν φιλοσόφων παραδέχονται τρεῖς μόνον οὐσιώδεις κατηγορίας, τὴν οὐσίαν, τὴν ποιότητα καὶ τὴν ἀναφοράν, (ὡς ὁ G. Hegemann), ἢ τὴν οὐσίαν, τὴν αἰτία καὶ τὸ τέλος, (ὡς ὁ Fr. Kirchner). Ἡ περαιτέρω ἐξέτασις τῆς φύσεως τῶν κατηγοριῶν ἀνήκει εἰς τὴν μεταφυσικὴν.

ζοντες τὸν ἄνθρωπον ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν λογικῶν ζῶων τῆς καυκασίας φυλῆς. Τοῦναντίον δέ, ἐλαττοῦντες τὸ βάθος τῆς ἐννοίας ἄνθρωπος καὶ λέγοντες μόνον, ἄνθρωπος ἐστὶ ζῶον λογικόν, ἀυξάνομεν τὸ πλάτος αὐτῆς, περιλαμβάνοντες ἐν αὐτῇ τὰ λογικὰ ὄντα οὐ μόνον τῆς καυκασίας, ἀλλὰ καὶ πάσης ἄλλης φυλῆς.

Ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς συνειδήσεως, ἣν ἔχομεν ὡς πρὸς τὸ βάθος καὶ πλάτος ἐννοίας τινός, ἐξαρτᾶται ἡ σαφήνεια καὶ εὐκρίνεια αὐτῆς. Καὶ σαφῆς μὲν καλεῖται ἐννοιά τις, ὅταν ἔχωμεν περὶ τε τοῦ βαθμοῦ καὶ πλάτους αὐτῆς καθόλου τοσούτῳ καθαρὰν συνείδησιν ὥστε δυνάμεθα ἀκριβῶς νὰ διακρίνωμεν αὐτὴν ὡς ὅλον ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐννοιῶν· εὐκρινῆς δέ, ὅταν ἔχωμεν περὶ τε τοῦ βαθμοῦ καὶ τοῦ πλάτους αὐτῆς συνείδησιν καθαρὰν οὐ μόνον ἐν τοῖς καθόλου, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα. Ἐν ἐναντία περιπτώσει καλεῖται ἡ ἐννοία ἀσαφῆς ἢ συγκεχυμένη. Σαφηνίζεται δὲ καὶ διευκρινεῖται ἐννοιά τις κατὰ βάθος μὲν διὰ τῶν ὀρισμῶν, κατὰ πλάτος δὲ διὰ τῶν διαιρέσεων, περὶ ὧν κατωτέρω γενήσεται λόγος. Αἱ ἀπλαῖ ἐννοιαὶ (ὡς π. χ. τὸ ἐρυθρόν) σαφηνίζονται μόνον κατὰ πλάτος, αἱ δὲ ἀτομικαὶ (ὡς π. χ. ὁ Σωκράτης) μόνον κατὰ βάθος.

Β'.) Αἱ ἐννοιαὶ θεωρούμεναι πρὸς ἀλλήλας

Αἱ ἐννοιαὶ, θεωρούμεναι πρὸς ἀλλήλας, εἶναι αἱ αὐταὶ ἢ διάφοροι, σύμφωνοι ἢ ἀντίθετοι, ἐπάλληλοι, ὑπάλληλοι, ἐπαλλάσσουσαι, παράλληλοι καὶ συνάλληλοι.

§ 12. Περὶ ταυτότητος καὶ διαφορᾶς ἐννοιῶν.

Αἱ ἐννοιαὶ καλοῦνται αἱ αὐταί, ὅταν ἔχωσι τὸ αὐτὸ βάθος, ἢτοι ὅταν ἀποτελῶνται ἐκ τῶν αὐτῶν γνωρισμάτων. Π. χ. ὅταν ἡ ἐννοία $A = \alpha + \beta + \gamma$ καὶ ἡ ἐννοία $B = \alpha + \beta + \gamma$, τότε ἡ A εἶναι ἡ αὐτὴ τῆ B . Ἐννοιαὶ πάντῃ αἱ αὐταὶ δὲν ὑπάρχουσι, διότι ἐὰν ἦσαν τοιαῦτα ὡς ταυτοβαθεῖς δὲν ἠδύναντο

νά διακριθῶσι. Κατὰ ταῦτα αἱ αὐταὶ ἔννοιαι λέγονται ἐκεῖ-
 ναι, αἵτινες τὸ αὐτὸ μὲν πρᾶγμα ἐκφράζουσιν ἀλλὰ κατὰ δια-
 φορον λεκτικὸν τρόπον. Αἱ ἔννοιαι αὗται καλοῦνται καὶ ἰσο-
 δύναμοι ἢ ἀντικατηγορούμεναι, διότι, ἔχουσαι κατ'ἀνάγκην
 καὶ τὸ αὐτὸ πλάτος, δύνανται ν' ἀντικαταστήσωσιν ἀλλή-
 λας, (ὡς δηλοῦται ἐν ταῖς ἐννοίαις ἀκτὶς καὶ ἡμιδιάμετρος,
 τρίγωνον καὶ τρίπλευρον, ἄνθρωπος καὶ ζῶον λογικόν). Οἱ
 συνώνυμοι ὄροι, καίτοι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα ἐκφράζουσι, δὲν εἶ-
 ναι πάντῃ οἱ αὐτοί, διότι ἕκαστος παρίστησι τὴν αὐτὴν ἔν-
 νοίαν ὑπὸ διάφορον ὄψιν καὶ σχέσιν. Διάφοροι καλοῦνται αἱ
 ἔννοιαι, ὅταν δὲν ἔχωσι τὸ αὐτὸ βάθος, ἤτοι τὰ αὐτὰ γνω-
 ρίσματα. Π.χ. ἡ ἔννοια λίθος διαφέρει τῆς ἐννοίας δικαιοσύνη.

Συγγενεῖς ἔννοιαι λέγονται αἱ ἔχουσαι κοινὰ γνωρίσματα
 (π. χ. ἡ ἔννοια τρίγωνον εἶναι συγγενῆς τῇ ἐννοίᾳ τετράγω-
 νον, διότι ἀμφότερα ἔχουσι γωνίας καὶ πλευράς· ἡ ἔννοια σιν-
 δῶν συγγενεῖται τῇ ἐννοίᾳ χιῶν κατὰ τὸ χρῶμα κτλ.). Ἡ συγ-
 γένεια εἶναι διαφόρου βαθμοῦ ἀναλόγως τῶν οὐσιωδεστέρων ἢ
 ἐπουσιωδεστέρων κοινῶν γνωρισμάτων (οὕτω μᾶλλον συγγε-
 νεύουσιν αἱ ἔννοιαι ἄνθρωπος καὶ ζῶον, ἢ ἡ σινδῶν καὶ χιῶν).

Αἱ συγγενεῖς ἔννοιαι, διαφόρως θεωρούμεναι διάφορα λαμ-
 βάνουσι καὶ ὀνόματα, καλούμεναι ὁμοίαι μὲν, ὅταν τὰ κοινὰ
 γνωρίσματα ὑπερτερῶσι τῶν διαφορῶν (π. χ. τρίγωνον καὶ
 τετράγωνον)· ὁμογενεῖς δὲ ἢ ἑτερογενεῖς, καθ' ὅσον ἀνήκουσιν
 εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ γένος (ὡς τρίγωνον καὶ κύκλος, τὰ ὑπα-
 γόμενα εἰς τὸ αὐτὸ γένος σχῆμα) ἢ εἰς διάφορα γένη (ὡς τρί-
 γωνον καὶ δικαιοσύνη)· ὁμοειδεῖς δὲ ἢ ἑτεροειδεῖς, καθ' ὅσον
 ἀνήκουσιν εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ εἶδος (ὡς ἀνὴρ καὶ γυνή, δι-
 δικαιοσύνη καὶ σοφία) ἢ εἰς διάφορα εἶδη τοῦ αὐτοῦ γένους
 (ὡς ἀνὴρ καὶ ἵππος, ὧν ὁ μὲν ἀνὴρ ἀνήκει εἰς τὸ εἶδος τῶν
 ἀνθρώπων, ὁ δὲ ἵππος εἰς τὸ τῶν ἀλόγων ζῶων, ἀμφότεροι
 δὲ ὑπάγονται εἰς τὸ γένος τῶν ζῶων)¹.

¹ Πρβλ. καὶ Ἀριστ. Κατηγ. 2.

§ 13. Περὶ συμφωνίας καὶ ἀντιθέσεως ἐννοιῶν.

Σύμφωνοι (συγιοῦσαι, συμβιβασταὶ) καλοῦνται αἱ ἐννοιαὶ ἐχεῖναι, αἵτινες, δυνάμεναι νὰ συνυπάρχωσιν ἐν τῷ βάθει ἐτέρας τινὸς ἐννοίας, δὲν αἴρουνται ἀλλήλας. Π. χ. ἡ ἐννοία λευκὸν εἶναι σύμφωνος τῇ ἐννοίᾳ γλυκὺ ἐν τῇ ἐννοίᾳ ζάκχαρον. Ὄταν ὅμως αἱ ἐννοιαὶ, μὴ δυνάμεναι νὰ συνυπάρχωσιν ἐν τῷ βάθει ἐτέρας τινὸς ἐννοίας, αἴρουνται ἀλλήλας, τότε καλοῦνται ἀντίθετοι (ἀσυμβίβαστοι ἢ ἀντικείμενοι), οἷα εἶναι αἱ ἐννοιαὶ A καὶ οὐκ A , ἢ A καὶ B (π.χ. ἀρετὴ καὶ κακία, λευκὸς καὶ μέλας, κτλ.).

Ἡ ἀντίθεσις τῶν ἐννοιῶν εἶναι διττὴ, ἢτοι ἄμεσος ἢ καθαρῶς ἀρνητικὴ, καὶ ἔμμεσος ἢ ἀρνητικοθετικὴ. Καὶ ἄμεσος μὲν ἢ ἀντίφασις (oppositio contradictoria) λέγεται ἡ ἀντίθεσις, ὅταν αἱ ἐννοιαὶ ἔχωσι πρὸς ἀλλήλας ὡς τὸ A πρὸς τὸ οὐκ A , ἢτοι ὅταν ἡ ἐτέρα τῶν ἐννοιῶν ᾖ ἀπλή ἄρσις τῆς ἐτέρας. Ἐπομένως τοιαῦτα κατ' ἀντίφασιν ἀντίθετοι ἢ ἀπλῶς ἀντιφατικαὶ ἐννοιαὶ εἶναι· λευκὸς καὶ οὐ λευκός, μέλας καὶ οὐ μέλας, πλούσιος καὶ οὐ πλούσιος (=πτωχός), πᾶς καὶ οὐ πᾶς (=τις), τις καὶ οὐ τις (οὐδεὶς), ἀρετὴ καὶ οὐκ ἀρετὴ (=κακία), ὕλη καὶ οὐκ ὕλη (=πνεῦμα), αἰώνιος καὶ οὐκ αἰώνιος (=χρόνιος), ἡμέρα καὶ οὐκ ἡμέρα (=νύξ), κτλ. Ἐμμεσος δὲ ἢ ἐναντιότης (oppositio contraria) λέγεται ἡ ἀντίθεσις, ὅταν αἱ ἐννοιαὶ ἔχωσι πρὸς ἀλλήλας ὡς τὸ A πρὸς τὸ B (ἢ οὐκ $A + \varphi$). ἢτοι ὅταν ἡ ἐτέρα ᾖ οὐχὶ μόνον ἀρνησις τῆς ἐτέρας, ἀλλὰ καὶ θέσις θετικοῦ τινος προσδιορισμοῦ (φ). Τοιαῦτα κατ' ἐναντιότητα ἀντίθετοι ἢ ἀπλῶς ἐναντία ἐννοιαὶ εἶναι· λευκὸν καὶ μέλαν (διότι λευκὸν = οὐ μέλαν + ἐτέρῳ τινὶ χρώματι, καὶ μέλαν = οὐ λευκὸν + ἐτέρῳ τινὶ χρώματι), πᾶς καὶ οὐδεὶς, παῖς καὶ νέος, ἐνεστὼς καὶ παρελθόν, κτλ. Κατὰ ταῦτα ἐν μὲν ταῖς ἀντιφατικαῖς ἐννοίαις εἰκάζομεν ἐκ τῆς ἄρσεως ἢ θέσεως τῆς ἐτέρας τὴν θέσιν ἢ ἄρσιν τῆς ἐτέρας, ἐν δὲ ταῖς ἐναντίαις εἰκάζομεν μὲν ἐκ τῆς θέσεως τῆς

ἑτέρας τὴν ἄρσιν τῆς ἑτέρας, οὐχὶ ὁμῶς καὶ ἐκ τῆς ἄρσεως τῆς μὲν τὴν θέσιν τῆς δέ· διότι ἢ μὲν ἀντίφασις κεῖται μεταξὺ ἐννοιῶν, ἐν αἷς ἕτερόν τι δὲν δύναται νὰ μεσολαβήσῃ, ἢ δὲ ἐναντιότης κεῖται μεταξὺ ἐννοιῶν, ἐν αἷς τρίτον τι δὲν ἀποκλείεται ¹.

§ 14. Περὶ ἐπαλληλίας, ὑπαλληλίας, ἐπαλλαγῆς, παραλληλίας καὶ συναλληλίας ἐννοιῶν.

Αἱ ἐννοιαὶ, ἐξεταζόμεναι πρὸς ἀλλήλας κατὰ τὸ ἑαυτῶν πλάτος, λέγονται ἢ ἐπάλληλοι, ἢ ὑπάλληλοι, ἢ ἐπαλλάσσουσαι, ἢ παράλληλοι, ἢ συνάλληλοι. Καὶ ἐπάλληλοι μὲν λέγονται αἱ ἐννοιαὶ ὅταν ἔχωσι τὸ αὐτὸ πλάτος, ὡς ἡ ἐννοια τριγωνοῦν καὶ τρίπλευρον². ὑπάλληλοι δέ, ὅταν ἡ μὲν (ὑποβεβηκυῖα) ἀποτελεῖ μέρος τοῦ πλάτους τῆς δέ (ὑπερβεβηκυῖας), ὡς ἄνθρωπος καὶ ζῶον, ἐνθα ὁ ἄνθρωπος ὑπόκειται εἰς τὴν γενικὴν ἐννοιαν ζῶον· ἐπαλλάσσουσαι δέ (ἢ ἐπικοινοῦσαι), ὅταν ἔχωσι ποῦ μὲν τὸ αὐτό, ποῦ δὲ διάφορον πλάτος, ὡς λευκὸς καὶ ἄνθρωπος, ἐνθα τινὲς λευκοὶ εἶναι ἄνθρωποι καὶ τινὲς ἄνθρωποι εἶναι λευκοί· παράλληλοι δέ (ἢ διεζευγμένοι), ὅταν οὐδαμοῦ ἐφάπτωνται ἀλλήλων κατὰ πλάτος, ὡς φυτὸν καὶ ζῶον, ἢ συκῆ καὶ ζῶον, ἐνθα οὐδὲν φυτὸν καὶ οὐδεμία συκῆ εἶναι ζῶον, καὶ οὐδὲν ζῶον εἶναι φυτὸν ἢ συκῆ. Αἱ παράλληλοι ἐννοιαὶ, συναποτελοῦσαι κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμὸν

¹ Ἄριστ. Ἀναλ. Ὑστ. 1. 2. Κατηγ. 8

² Αἱ ταυτοπλατεῖς ἐννοιαὶ κατ' ἀνάγκην εἶναι καὶ ταυτοβαθεῖς, διότι ἐξ ὅλου τινὸς ὠρισμένου ἐννοιῶν μία μόνον ἐννοια πράγματι δύναται νὰ σχηματισθῇ δι' ἀφαιρέσεως καὶ εἰς ἐν ἐνώσεως τῶν κοινῶν καὶ οὐσιωδῶν γνωρισμάτων. Ὡς δὲ αἱ ταυτοβαθεῖς, οὕτω καὶ αἱ ταυτοπλατεῖς ἐννοιαὶ καλοῦνται κοινῶν ὀνόματι καὶ ταυτοδύναμοι, ἰσοδύναμοι καὶ ἀντικατηγορούμεναι, καὶ ὡς τοιαῦται ἀντικαθιστῶσιν ἀλλήλας (ὡς ἡ ἐννοια ἄνθρωπος τὴν ἐννοιαν ζῶον λογικόν).

τὸ πλάτος ἐτέρας τινὸς ἐννοίας, καλοῦνται καὶ *συνάλληλοι* ἢ *ὁμοταγεῖς* (ὡς *συκῆ* καὶ *εἰλαία* ἐν τῇ ἐννοίᾳ *δένδρον*. Ἄνθρωπος καὶ *γυνή* ἐν τῇ ἐννοίᾳ *ἄνθρωπος*. Φυτόν καὶ ζῶον ἐν τῇ ἐννοίᾳ *ὀργανικόν*).

Αἱ κατὰ πλάτος ἀναφοραὶ τῶν ἐννοιῶν παρίστανται διὰ πέντε κυκλικῶν σχημάτων, ὧν τὸ μὲν πρῶτον, συνιστάμενον ἐκ δύο ἐπ' ἀλλήλων κειμένων κύκλων, παριστᾷ τὴν *ἐπαλληλίαν* τῶν ἐννοιῶν (π. χ. *τρίγωνον* καὶ *τρίπλευρον*). τὸ δὲ δεύτερον, συνιστάμενον ἐκ δύο κύκλων, ὧν ὁ μὲν μικρότερος περιέχεται ἐν τῷ μεγαλειτέρῳ, παριστᾷ τὴν *ὑπαλληλίαν* (π. χ. *ἄνθρωπος* καὶ *ζῶον*). τὸ δὲ τρίτον, συνιστάμενον ἐκ δύο ἀλλήλους τεμνόντων κύκλων, παριστᾷ τὴν *ἐπαλλαγήν* (π. χ. *λευκός* καὶ *ἄνθρωπος*). τὸ δὲ τέταρτον, συνιστάμενον ἐκ δύο παραλλήλως κειμένων κύκλων, παριστᾷ τὴν *παραλληλίαν* (π. χ. *συκῆ* ἢ *φυτόν* καὶ *ζῶον*). τὸ δὲ πέμπτον, συνιστάμενον ἐκ τριῶν κύκλων, ὧν ὁ εἷς περικλείει τοὺς ἐτέρους δύο παραλλήλως κειμένους, παριστᾷ τὴν *συναλληλίαν* (π. χ. *ἄνθρωπος* καὶ *γυνή* ἐν τῇ ἐννοίᾳ *ἄνθρωπος*).

Ἡ εὕρεσις τῆς κατὰ πλάτος σχέσεως τῶν ἐννοιῶν συντελεῖ εἰς τὴν συστηματοποίησιν τῶν γνώσεων, ἐξ ἧς προκύπτει ἡ ἐπιστήμη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΠΕΡΙ ΚΡΙΣΕΩΝ

§ 15. Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς κρίσεως καθόλου.

Κρίνω σημαίνει προσδιορίζω τὴν πρὸς ἀλλήλας σχέσιν τῶν ἐννοιῶν. Ἡ τοιαύτη ἐνέργεια τοῦ νοῦ, ἐξαγγελομένη διὰ λέξεων, λέγεται *κρίσις*, (*judicium*), *ἀπόφασις*, *λόγος ἀποφαντικός* ἢ *καθόλου λόγος* καὶ *πρότασις*, οἷα εἶναι ὁ *ἄνθρωπος ἐστὶν ἰθνητός*. Ἐν ἐκάστη κρίσει παρατηροῦμεν ὕλην καὶ εἶδος. Καὶ ὅλη μὲν τῆς κρίσεως εἶναι αἱ δύο ἐννοιαί, ἢ τε προσδιορίζο-

(Α. ΣΠΑΘΑΚΗ, ΔΟΓΙΚΗ).

μένη (υποκειμενον) και η προσδιορίζουσα (κατηγορούμενον). είδος δέ, ο τρόπος, καθ'δν γίνεται ο τῶν έννοιῶν τούτων προσδιορισμός¹, εκδηλούμενος δια του ἔστιν ἢ οὐκ ἔστιν (συνδετικός). Ἡ λογική αναφορά του Ὑποκειμένου και Κατηγορουμένου κρίσεως τινος δηλοῦται δια του τύπου *X* ἔστι *K*, και *Y* οὐκ ἔστι *K*².

Ἡ κρίσις δύναται να θεωρηθῆ ἢ καθ' ἑαυτήν ἢ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ἑτέρας.

Α'. Η ΚΡΙΣΙΣ ΚΑΘ' ΕΑΥΤΗΝ ΘΕΩΡΟΥΜΕΝΗ

Πᾶσα κρίσις, καθ' ἑαυτήν θεωρουμένη, δύναται να ἐξετασθῆ τετραχῶς, ἤτοι ὡς πρὸς τὸ ποιόν, τὸ ποσόν, τὴν ἀναφορὰν και τὸν τρόπον.

§ 16. Περὶ τοῦ ποιῶ τῆς κρίσεως.

Ἡ κρίσις θεωρουμένη κατὰ ποιόν, ἤτοι κατὰ τὴν θέσιν ἢ ἄρσιν τῆς τῶν έννοιῶν ἀναφορᾶς, εἶναι·

α') Καταφατική (θετική), ὅταν ο σύνδεσμος καταφάσκη τὸ κατηγορούμενον κατὰ τοῦ υποκειμένου, τουτέστιν ἀποδίδει ιδιότητά τινά εἰς τὸ υποκειμενον³. Π. χ. ὁ Ἀριστείδης ἐστὶ δίκαιος.

β') Ἀποφατική (ἀρνητική), ὅταν ο σύνδεσμος ἀποφάσκη τὸ κατηγορούμενον ἀπὸ τοῦ υποκειμένου, τουτέστιν ἀρνεῖται ιδιότητά τινά εἰς τὸ υποκειμενον⁴. Π. χ. ὁ Φίλιππος οὐκ ἔστι δίκαιος.

¹ Ἡ Λογική ἐξετάζει μόνον τὸ εἶδος τῶν κρίσεων, οὐχὶ δὲ και τὴν ὕλην.

² Πολλάκις τὰ τρία στοιχεῖα τῆς κρίσεως, ἤτοι τὸ υποκειμενον, κατηγορούμενον και συνδετικὸν συγχωνεύονται εἰς ἓν ῥῆμα. Π. χ. Ἐγὼ εἶμι ὑγιαίνων = ὑγιαίνω. Ὁ Θεὸς ἔστιν ἀστράπτων = ἀστράπτει.

³ «Κατάφασις ἔστιν ἀπόφανσις τινος κατὰ τινος» (Ἀριστ. περὶ Ἑρμ. 6).

⁴ «Ἀπόφασις δὲ ἔστιν ἀπόφανσις τινος ἀπὸ τινος» (αὐτόθι)...

Ἐν τῇ ἀποφατικῇ κρίσει ἡ ἄρνησις ὑπάρχει εἰς τὸν σύνδεσμον, οὐχὶ δὲ εἰς τὸ κατηγορούμενον. Αἱ κρίσεις, αἵτινες καθ' ἑλὴν μὲν εἶναι ἀποφατικάι, καθ' εἶδος δὲ καταφατικάι, ἦτοι αἱ κρίσεις ἐκεῖναι, αἵτινες ἔχουσι τὴν ἄρνησιν οὐχὶ εἰς τὸν σύνδεσμον, ἀλλ' εἰς τὸ κατηγορούμενον (ὡς ὁ Θεός ἐστιν οὐχ ὄρατός), ἢ ἔχουσι κατηγορούμενον ἄρνητικὸν (ὡς ὁ Θεός ἐστιν ἀόρατος), κατατάσσονται εἰς τὰς καταφατικὰς κρίσεις. Αἱ κρίσεις αὗται λέγονται ἀόριστοι μὲν, καθ' ὅσον οὐδὲν θετικὸν ὀρίζουσιν, ἐκφράζουσαι ἀπλῶς τὸ τί δὲν εἶναι τι, ἀπειροδύναμοι δέ, καθ' ὅσον ἀφίνουσι νὰ ἐξυπακούηται εἰς τὸ ὑποκείμενον ἄπειρος πληθὺς ιδιοτήτων, ἀποκλειομένης μόνον τῆς διὰ τοῦ κατηγορουμένου δηλουμένης.

§ 17. Περὶ τοῦ ποσοῦ τῆς κρίσεως.

Ἡ κρίσις θεωρουμένη κατὰ ποσόν, ἦτοι κατὰ τὴν κατὰ πλάτος ἔκτασιν τῆς τοῦ ὑποκειμένου ἐννοίας, εἰς ἣν τὸ κατηγορούμενον ἀναφέρεται, εἶναι·

α') Ἀτομικὴ (καθ' ἕκαστον), ὅταν τὸ κατηγορούμενον ἀναφέρνηται εἰς ἀτομικὸν ὑποκείμενον. Π. χ. ὁ Σωκράτης ἐστὶ σοφός. Τοῦτο τὸ δένδρον ἀνθεῖ.

β') Μερικὴ (ἐπὶ μέρος), ὅταν τὸ κατηγορούμενον ἀναφέρνηται εἰς μέρος μόνον τοῦ πλάτους τοῦ ὑποκειμένου. Π. χ. ἄνθρωποι τινὲς εἰσι σοφοί. Οὐ πάντες (=τινὲς) διδάσκαλοι.

γ') Γενικὴ (καθόλου), ὅταν τὸ κατηγορούμενον ἀναφέρνηται εἰς ὅλον τὸ πλάτος τοῦ ὑποκειμένου. Π. χ. πᾶς ἄνθρωπος ἐστὶ θνητός. Ὁ ἄνθρωπος ἐστὶ θνητός¹.

¹ Λογικῶς ἐξεταζόμεναι αἱ ἀτομικαὶ κρίσεις συμπίπτουσι μετὰ τῶν καθόλου, διότι ἐν ἀμφοτέραις ταῖς περιπτώσεσι τὸ κατηγορούμενον ἀναφέρεται εἰς ὅλον τὸ πλάτος τῆς τοῦ ὑποκειμένου ἐννοίας. Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης δύο μόνον εἴδη κρίσεων φαίνεται παραδεχόμενος, ἦτοι καθολικὰς καὶ μερικὰς, εἰς ἃς ὑπάγει καὶ τὰς ἀτομικὰς, ἃς καλεῖ ἀδιορίστους, ὅταν δὲν προσδιορίζωνται διὰ τοῦ ἄρθρου ἢ δεικτικοῦ τινος ἄλλου ὄρου ('Αναλ. Πρωτ. 1, 1). — Αἱ

§ 18. Περὶ τοῦ ποιῶν ἄμα καὶ τοῦ ποσοῦ τῆς κρίσεως.

Κατὰ ποιὸν ἄμα καὶ ποσοὶν θεωρουμένη ἡ κρίσις εἶναι·

α') Καθόλου καταφατική, καθ' ἣν καταφάσκεται τὸ κατηγορούμενον καθ' ὅλου τοῦ πλάτους τοῦ ὑποκειμένου. Π. χ. πᾶς ἄνθρωπος θνητός.

β') Ἐπιμέρους καταφατική, καθ' ἣν καταφάσκεται τὸ κατηγορούμενον κατὰ μέρος μόνον τοῦ πλάτους τοῦ ὑποκειμένου. Π. χ. τινὲς ἄνθρωποι πτωχοί.

γ') Καθόλου ἀποφατική, καθ' ἣν ἀποφάσκεται τὸ κατηγορούμενον ἀπὸ ὅλου τοῦ πλάτους τοῦ ὑποκειμένου. Π. χ. οὐδεὶς ἀναμάρτητος.

δ') Ἐπιμέρους ἀποφατική, καθ' ἣν ἀποφάσκεται τὸ κατηγορούμενον ἀπὸ μέρος μόνον τοῦ πλάτους τοῦ ὑποκειμένου. Π. χ. τινὲς οὐκ εἰσι διδάσκαλοι, ἢ οὐ πάντες διδάσκαλοι.

§ 19. Περὶ τῆς ἀναφορᾶς τῆς κρίσεως.

Ἡ κρίσις, θεωρουμένη κατ' ἀναφοράν, ἦτοι κατὰ τὸν τρόπον τῆς ἀμοιβαίας σχέσεως τῶν ἐν αὐτῇ ἐννοιῶν, εἶναι·

α') Κατηγορική, ὅταν συνάπτονται ἐσωτερικῶς αἱ ἐννοιαὶ τοῦ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου κατὰ τὸν νόμον τῆς ταυτότητος καὶ ἀντιφάσεως, ἦτοι ὅταν κατηγορηταί τι ἀπολύτως κατὰ τοῦ ὑποκειμένου. Π. χ. ὁ Θεὸς ἐστὶν ἀγαθός. Ὁ Θεὸς οὐκ ἐστὶν ἄδικος.

β') Ὑποθετική, ὅταν αἱ ἐννοιαὶ τοῦ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου συνάπτονται ἐξωτερικῶς ἢ αἰτιωδῶς, κατὰ τὸν νόμον τοῦ ἀποχρῶντος λόγου· ἦτοι ὅταν κατηγορηταί τι κατὰ τοῦ ὑποκειμένου ὑπὸ τινος ὄρον. Π. χ. ὁ δίκαιος Θεὸς

κρίσεις διακρίνονται κατὰ ποσοὶν διὰ τῶν ἐξῆς λέξεων· ἦτοι αἱ μὲν ἀτομικαὶ διὰ τῶν κυρίων ὀνομάτων, ἢ τῶν προσηγορικῶν, συνοδευομένων ὑπὸ δεικτικῆς ἀντωνυμίας· αἱ δὲ μερικαὶ διὰ τοῦ, πολλοί, τινές, ὀλίγος, οὐ πᾶς· αἱ δὲ καθολικαὶ διὰ τοῦ, πᾶς, ἕκαστος, οὐδεὶς.

ἀνταμείψει τοὺς ἀγαθοὺς, ὅπερ—εἰ ὁ Θεὸς δίκαιος, ἀνταμείψει τοὺς ἀγαθοὺς.— Αἱ ὑποθετικαὶ κρίσεις σύγκεινται ἐκ δύο μερῶν, ὧν τὸ μὲν περιέχον τὴν ἔννοιαν τοῦ ὑποκειμένου ὡς λόγον λέγεται ἡγούμενον ἢ ὑπόθεσις· τὸ δὲ περιέχον τὴν ἔννοιαν τοῦ κατηγορουμένου ὡς ἐπακολούθημα λέγεται ἐπόμενον ἢ ἀπόδοσις. Ἀμφότεραι δὲ αἱ γραμματικαὶ προτάσεις, αἱ περιέχουσιν τὴν ὑπόθεσιν καὶ τὴν ἀπόδοσιν, ἀποτελοῦσι μίαν λογικὴν κρίσιν, ἧς τύπος εἶναι· εἰ ἔστιν *H* (ἡγούμενον), ἔστιν *E* (ἐπόμενον) ¹.

γ) Διαζευκτικὴ, ὅταν αἱ ἔννοιαι τοῦ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου ἐκφέρονται κατὰ τὸν νόμον τῆς τοῦ τρίτου ἀποκλείσεως, ἀπαρτιζόμεναι ἐκ σειρᾶς μελῶν, ἄλληλα ἀποκλειόντων. Ἡ διάζευξις, δηλουμένη διὰ τοῦ ἢ—ἢ, ὑπάρχει ἢ ἐν τῷ ὑποκειμένῳ, ὅποτε κατὰ τινος τῶν ἐν αὐτῷ διεζευγμένων ἐννοιῶν κατηγορεῖται ἀορίστως ἐν κατηγορούμενον (ὡς ἢ ὁ ἀγαθὸς ἢ ὁ κακὸς ἔσται κύριος), ἢ ἐν τῷ κατηγορουμένῳ, ὅποτε μία ἐκ τῶν ἐν αὐτῷ διεζευγμένων ἐννοιῶν κατηγορεῖται ἀορίστως κατὰ ἐνὸς ὑποκειμένου (π. χ. ὁ Γεώργιος ἔστιν ἢ Εὐρωπαϊκός, ἢ Ἀσιανός, ἢ Ἀφρικανός, ἢ Ἀμερικανός, ἢ Πολυνησιώτης) ².

Ἐκ τῶν κρίσεων τούτων αἱ κατηγορικαὶ καὶ ὑποθετικαὶ παριστῶσι τὸ βάθος τῆς ἐννοίας, καὶ αἱ μὲν ὡς γενόμενον, αἱ δὲ ὡς γινόμενον· αἱ δὲ διαζευκτικαί, τὸ πλάτος ³.

¹ Ἡ οὐσία τῆς ὑποθετικῆς κρίσεως στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀκολουθίας, ἥτοι ἐπὶ τῆς ἀναγκαίας ἐξαρτήσεως ἀμφοτέρων τῶν τῆς κρίσεως μερῶν ὡς λόγου καὶ συνεπείας· διὸ διακριτέον τὰς κυρίως ὑποθετικὰς κρίσεις ἀπ' ἐκείνων, αἵτινες, γραμματικῶς μόνον ὑποθετικαὶ οὔσαι, ἀντὶ τῆς ἐξαρτήσεως ἐκφράζουσι συγχρονισμὸν ἢ ἕτερόν τι, ὡς ἐν τῷ παραδείγματι, εἰ κατὰ βαί νε εἰ δὲ ν τῷ θε ρ μ ο μ ἔ τ ρ ω ὑ δ ρ ἄ ρ γ υ ρ ο ς, ἔ λ α τ τ ο ὕ τ α ι ἢ θ ε ρ μ ο κ ρ α σ ί α, ἔ ν θ α τὸ ε ἰ=ὄ τε.

² Ἡ διάζευξις πρέπει νὰ ἦναι πλήρης καὶ τὰ ἀντιδιεζευγμένα μέρη πρέπει ν' ἀποκλείωσιν ἄλληλα· ἄλλως ἀποτελεῖται πλημμελὴς κρίσις.

³ Τῶν διαζευκτικῶν κρίσεων διάφοροι εἶναι αἱ διαιρετικαὶ

§ 20. Περὶ τοῦ τρόπου τῆς κρίσεως.

Ἡ κρίσις, θεωρουμένη κατὰ τρόπον, ἦτοι κατὰ τὸν βαθμὸν τοῦ μεθ' οὗ ἐκφέρεται κύρους εἶναι·

α') Βεβαιωτική, ὅταν ἡ ἀναφορὰ τοῦ κατηγορουμένου πρὸς τὸ ὑποκείμενον ἐκφράζεται ὡς πραγματική, ἔχουσα γραμματικὸν τύπον τὸ ἐστίν ἢ οὐκ ἔστιν. Π. χ. ἡ γῆ ἐστὶ σφαιροειδής. Ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστιν ἀναμάρτητος.

β') Αποδεικτική, ὅταν ἡ ἀναφορὰ τοῦ κατηγορουμένου πρὸς τὸ ὑποκείμενον ἐκφράζεται ὡς ἐξ ἀποδείξεως ἀναγκαία. Π. χ. Δεῖ τὸν Θεὸν δίκαιον εἶναι. Χρὴ τοὺς γονεῖς ἀγαπᾶν.

γ') Προβληματική, ὅταν ἡ ἀναφορὰ τοῦ κατηγορουμένου πρὸς τὸ ὑποκείμενον ἐκφράζεται ὡς δυνατὴ ἢ ἐνδεχομένη. Π. χ. Ἴσως κατοικοῦνται οἱ ἀστέρες κτλ. ¹.

Β) Αἱ κρίσεις συγκρινόμεναι πρὸς ἀλλήλας

Αἱ κρίσεις, συγκρινόμεναι πρὸς ἀλλήλας κατὰ τὴν κατὰ βάθος καὶ πλάτος σχέσιν αὐτῶν, εἶναι ἢ αἱ αὐταὶ ἢ διάφοροι.

§ 21. Περὶ ταυτότητος καὶ διαφορᾶς τῶν κρίσεων.

Αἱ αὐταὶ λέγονται αἱ κρίσεις, ὅταν ἔχωσι τὴν αὐτὴν ὕλην καὶ τὸ αὐτὸ εἶδος. Αἱ κρίσεις αὗται ἐκφράζουσι τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, ἀλλὰ κατὰ διάφορον γλωσσικὸν τρόπον, διὸ καὶ ταυτό-

ἢ μεριστικαὶ κρίσεις, ἐν αἷς πρὸς ἔννοιάν τινα τοῦ γένους ἀντιτίθενται τὰ μέρη αὐτῆς ἢ εἶδη ὡς κατηγορούμενα (π. χ. τὰ ζῶα εἰσὶν ἢ ἄρρνα ἢ θήλαα = τῶν ζώων τὰ μὲν ἄρρνα εἰσὶ, τὰ δὲ θήλαα. Αἱ κρίσεις αὗται, ὁμοιάζουσαι μόνον κατὰ τύπον πρὸς τὰς διαζευκτικάς, εἶναι κυρίως σὺνθετικοὶ κατηγορικαί.—Ἡ μικτηρὴ διαζευκτικὴ κρίσις, ἡ συνισταμένη ἐξ ὑποθέσεως καὶ διαζεύξεως (ὡς εἰ ἔστιν Υ, ἔσται ἢ Α ἢ Β ἢ Γ), δὲν ἔχει ἴδιον λογικὸν τύπον.

¹ «Πᾶσα πρότασις ἐστὶν ἢ τοῦ ὑπάρχειν ἢ τοῦ ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχειν ἢ τοῦ ἐνδέχεσθαι ὑπάρχειν» (Ἀριστοτ. Ἀναλυτ. προτ. 1, 2)

σημοὶ ἢ ἰσοδύναμοι λέγονται. Π. χ. ὁ Θεός ἐστι παντοδύναμος = *Tò ὕψιστον ὄν τὰ πάντα δύναται*¹. Κρίσεις, μὴ οὖσαι αἰ αὐταί, καλοῦνται διάφοροι. Π. χ. πάντες οἱ ἄνθρωποι εἰσι θνητοὶ καὶ δένδρα τινὰ οὐκ εἰσι καρποφόρα. Αἱ κρίσεις αἰ κατὰ μέρος μόνον διαφέρουσαι ἀλλήλων, ἢ αἰ τινὰ μόνον γνωρίσματα ἔχουσαι κοινὰ εἴτε καθ' ὕλην εἴτε κατ' εἶδος εἴτε κατ' ἀμφοτέρον, λέγονται συγγενεῖς ἢ ὁμοιαί. Σύμφωναι λέγονται αἰ κρίσεις, ὅταν ἐκφράζωσι διάφορα μὲν κατηγορήματα, δυνάμενα δὲ νὰ συνυπάρχωσιν ἐν τῷ αὐτῷ ὑποκειμένῳ (π. χ. ὁ Ἀριστείδης ἐστὶ πέρης καὶ ὁ Ἀριστείδης ἐστὶ δίκαιος). Πρὸβλ. καὶ § 12 καὶ 13.

§ 22. Περὶ διαφορᾶς τῶν κρίσεων κατὰ ποσόν.

Αἱ κρίσεις, αἵτινες διαφέρουσιν ἀλλήλων μόνον κατὰ ποσόν, ἢτοι ἢ μὲν εἶναι καθολικὴ, ἢ δὲ μερικὴ, λέγονται καθόλου μὲν ὑπαλληλοὶ, ἰδίᾳ δὲ ἢ μὲν καθολικὴ ὑπαλληλοῦσα, ἢ δὲ μερικὴ ὑπαλληλωτὴ. Ἡ λογικὴ σχέσις τῶν ὑπαλλήλων κρίσεων, ἔχουσῶν πρὸς ἀλλήλας ὡς τὸ γένος πρὸς τὸ εἶδος, εἶναι τοιαύτη ὥστε α') ἀληθευούσης τῆς καθολικῆς κρίσεως, ἀληθεύει καὶ ἡ μερικὴ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὰνάπαλιν². Ἐὰν π. χ. ἀληθεύῃ ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ἐστὶ θνητός, ἀληθεύει ὅτι καὶ τινὲς ἄνθρωποι εἰσι θνητοί· ἀλλ' ἐὰν ἀληθεύῃ ὅτι τινὲς ἄνθρωποι εἰσι λόγιοι, δὲν ἔπεται ὅτι ἀληθεύει καὶ ὅτι πάντες εἰσι λόγιοι· β') ψευδομένης τῆς μερικῆς κρίσεως, ψεύδεται ἀναγκαίως καὶ ἡ καθολικὴ, οὐχὶ δὲ καὶ τὰνάπαλιν. Π. χ. ἐὰν ἦναι ψευδὲς ὅτι τινὲς ἄνθρωποι ἀθάνατοι, ψευδὲς ὅτι καὶ πάντες εἰσιν ἀθάνατοι· ἀλλ' ἐὰν ψεύδηται ὅτι πάντες εἰσι λόγιοι, δὲν ψεύδεται καὶ τὸ ὅτι τινὲς εἰσι λόγιοι.

¹ Αἱ ἰσοδύναμοι κρίσεις δὲν εἶναι καθαρὰ ταυτολογία, διότι ἐκφράζουσι μὲν ἐνὸς εἶδους ἔννοιαν, ἀλλὰ κατὰ διάφορον σχέσιν καὶ ἀναφορὰν.

² «Ab universali ad particulare valet consequentia».

«A particulari ad universale non valet consequentia».

§ 23. Περὶ διαφορᾶς τῶν κρίσεων κατὰ ποιόν.

Αἱ κρίσεις, αἵτινες διαφέρουσιν ἀλλήλων μόνον κατὰ ποιόν, ἢτοι ἢ μὲν εἶναι καταφατική, ἢ δὲ ἀποφατική, λέγονται ἀντίθετοι ἢ ἀντικείμενοι. Ἡ τοιαύτη ἀντίθεσις εἶναι, ὡς ἐν ταῖς ἐννοίαις (§ 13), ἢ ἀντιφατική ἢ ἐναντία. Καὶ ἀντιφατικῶς ἀντίθετοι καλοῦνται αἱ κρίσεις, ὅταν ἀπλῶς ἢ ἑτέρα αὐτῶν αἶρη τὸ ὑπὸ τῆς ἑτέρας τιθέμενον (π. χ. πάντες οἱ ἄνθρωποι εἰσι θνητοὶ καὶ πάντες οἱ ἄνθρωποι οὐκ εἰσι θνητοί). Ἐναντίως ἀντίθετοι δὲ λέγονται, ὅταν μετὰ τοῦ αὐτοῦ ὑποκειμένου συνδέωνται ἐναντίως ἀντίθετα κατηγορούμενα, ὧν τὸ ἕτερον οὐ μόνον αἶρει τὸ ἕτερον, ἀλλὰ καὶ θέτει ὀρισμὸν τινα θετικόν (π. χ. ὁ τοῖχος οὗτός ἐστι μέλας, καὶ ὁ τοῖχος οὗτός ἐστι λευκός. Ἐνταῦθα τὸ λευκός = οὐ μέλας + ἑτέρῳ χρώματι ὁμοίως καὶ τὸ μέλας = οὐ λευκός + ἑτέρῳ χρώματι), ἢ ὅταν ἢ μία τῶν κρίσεων ἦναι καθόλου καταφατική καὶ ἢ ἑτέρα καθόλου ἀποφατική (ὡς πᾶς ἄνθρωπος λευκός καὶ οὐδεὶς ἄνθρωπος λευκός).

Καὶ αἱ μὲν ἀντιφατικῶς ἀντίθετοι κρίσεις δὲν δύνανται μήτε ἀμφότεραι νὰ συναληθεύωσι, μήτε ἀμφότεραι νὰ συμψεύδωνται, ἀλλὰ τῆς μιᾶς ἀληθευούσης ἢ ἑτέρα κατ' ἀνάγκην ψεύδεται, καὶ τὰν ἀπαλιν (οὕτως ἐὰν ἀληθεύῃ ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι εἰσι θνητοί, ψεύδεται ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι οὐκ εἰσι θνητοί, καὶ ἐὰν ψεύδηται ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι εἰσι θνητοί, ἀληθεύει ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι οὐκ εἰσι θνητοί). Αἱ ἐναντίως ἀντίθετοι δὲν δύνανται μὲν ἀμφότεραι νὰ συναληθεύωσι, δύνανται ὅμως ἀμφότεραι νὰ συμψεύδωνται, ἢτοι ἐν αὐταῖς ἐκ τῆς ἀληθείας τῆς μὲν ἔπεται τὸ ψεῦδος τῆς δέ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὰν ἀπαλιν (οὕτως ἐὰν ἀληθεύῃ ὅτι ὁ τοῖχος οὗτός ἐστι μέλας, ψεύδεται ὅτι ἐστὶ λευκός· ἀλλ' ἐὰν ψεύδηται ὅτι ἐστὶ λευκός, δὲν ἔπεται ὅτι ἐστὶ μέλας. Ὡσαύτως, ἐὰν ἀληθεύῃ ὅτι πᾶς ἄνθρωπος λευκός, ψεύδεται ὅτι οὐδεὶς ἄνθρωπος λευκός· ἀλλ' ἐὰν ψεύδηται ὅτι πᾶς ἄνθρωπος λευ-

κος, δὲν ἔπεται ὅτι ἀληθεύει τό, οὐδεὶς ἄνθρωπος λευκός) ¹.

Πρὸς ταῖς ἐναντίως ἀντιθέτοις ὑπάρχουσι καὶ κρίσεις κα-
λούμεναι ὑπερναντίως ἀντίθετοι ἢ ὑπερναντῖαι. Εἶναι δὲ αὐταὶ
μερικαὶ κρίσεις, διαφέρουσαι μόνον κατὰ ποιόν. Π. χ. τινὲς
ἄνθρωποι εἰσὶν ἀσθεγεῖς καὶ τινὲς ἄνθρωποι οὐκ εἰσὶν ἀσθε-
γεῖς. Ἀνθρώποι τινὲς εἰσὶ τέλειοι καὶ ἄνθρωποι τινες οὐκ εἰσὶ
τέλειοι. Περὶ αὐτῶν ἰσχύουσι τὰ ἐξῆς, ὅτι ἀμφότεραι δύναν-
ται γὰρ συναληθεύωσιν, οὐχὶ ὁμῶς καὶ γὰρ συμψεύδονται.

§ 24. Περὶ διαφορᾶς τῶν κρίσεων κατὰ ποσὸν ἅμα καὶ ποιόν.

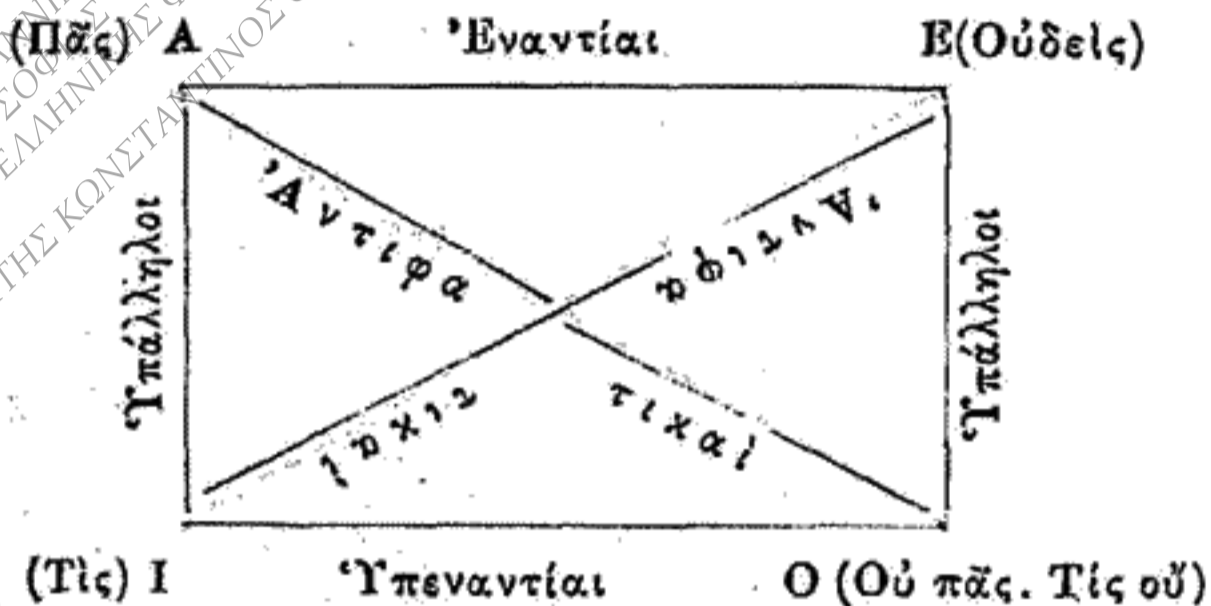
Αἱ κρίσεις, αἱ διαφέρουσαι ἀλλήλων κατὰ ποσὸν ἅμα καὶ
ποιόν, ὑπάγονται εἰς τὰς ἀντιφατικῶς ἀντιθέτους κρίσεις, διὸ
περὶ αὐτῶν ἰσχύουσι τὰ ἐν τῇ ἀνωτέρῳ παραγράφῳ (§ 23)
ῥηθέντα, καθ' ἃ ἀμφότεραι αἱ κρίσεις δὲν δύνανται μῆτε γὰρ
συναληθεύωσι, μῆτε γὰρ συμψεύδονται, ἀλλὰ τῆς μιᾶς ἀλη-
θευούσης ἢ ἑτέρα κατ' ἀνάγκην ψεύδεται καὶ τὰν ἀπάλιν. Π. χ.
Πᾶς ἄνθρωπός ἐστι θνητός καὶ τινὲς ἄνθρωποι οὐκ εἰσὶ θνητοί.
Ἄν ἀληθεύῃ ὅτι ὅτι πᾶς ἄνθρωπός ἐστι θνητός, ψεύδεται ὅτι
τινὲς ἄνθρωποι οὐκ εἰσὶ θνητοί, καὶ ἂν ψεύδηται ὅτι τινὲς ἄν-
θρωποι οὐκ εἰσὶ θνητοί, ἀληθεύει ὅτι πᾶς ἄνθρωπός ἐστι θνη-
τός. Ὅμοίως τὰ αὐτὰ ῥητέον καὶ περὶ τοῦ οὐδεὶς ἄνθρωπος
λευκός, καὶ ἔστι τις ἄνθρωπος λευκός.

§ 25. Περὶ τῆς παραστάσεως τῆς ἀντιθέσεως
καὶ ὑπαλληλίας τῶν κρίσεων.

Οἱ λογικευόμενοι παριστῶσι τὴν ἀντίθεσιν καὶ ὑπαλλη-

¹ « Ἀντικεῖσθαι μὲν οὖν κατάφασιν ἀποφάσει λέγω ἀντιφατικῶς τὴν τὸ καθόλου σημαίνουσαν τῷ αὐτῷ ὅτι οὐ καθόλου, οἷον
» πᾶς ἄνθρωπος λευκός, οὐ πᾶς ἄνθρωπος λευκός. Οὐδεὶς ἄνθρωπος
» λευκός, ἔστι τις ἄνθρωπος λευκός. Ἐναντίως δὲ τὴν τοῦ κα-
» θόλου κατάφασιν καὶ τὴν τοῦ καθόλου ἀπόφασιν, οἷον πᾶς ἄνθρω-
» πος λευκός, οὐδεὶς ἄνθρωπος λευκός — διὸ ταύτας μὲν οὐχ οἷόν τε
» ἅμα ἀληθεῖς εἶναι». (Ἄριστ. Ἑρμ. 7).

Ἰδιαν τῶν κρίσεων διὰ τοῦ ἐξῆς τετραγωνικοῦ σχήματος, φέροντος ἐπὶ τῶν γωνιῶν τὰ γράμματα Α Ε Ι Ο. Τῶν γραμμάτων τούτων τὸ Α καὶ Ι, τὰ δηλοῦντα τὰς καταφατικὰς κρίσεις, ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ λατινικοῦ affirmo (καταφάσκω), τὸ δὲ Ε καὶ Ο, τὰ δηλοῦντα τὰς ἀποφατικὰς κρίσεις, ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ λατινικοῦ nego (ἀποφάσκω).

Παραδείγματος χάριν :

ΑΟ=Πᾶς ἄνθρωπος λευκός. Οὐ πᾶς ἄνθρωπος ἢ πᾶς ἄνθρωπος οὐκ ἔστι λευκός.=Ἐναντία.

ΕΙ=Οὐδείς ἄνθρωπος λευκός. Ἐστι τις ἄνθρωπος λευκός.=Ἐναντία.

ΑΕ=Πᾶς ἄνθρωπος λευκός. Οὐδείς ἄνθρωπος λευκός.=Ἐναντία.

ΑΙ=Πᾶς ἄνθρωπος θνητός. Τινὲς ἄνθρωποι θνητοί.=Ἵπάλληλοι.

ΕΟ=Οὐδείς ἀναμάρτητος. Τινὲς οὐκ ἀναμάρτητοι.=Ἵπάλληλοι.

ΙΟ=Τινὲς σοφοί. Τινὲς οὐ σοφοί. = Ἵπεναντία. (Πρβλ. Ἀριστ. Ἑρμ. 7).

§ 26. Περὶ διαφορᾶς κρίσεων κατ' ἀντιστροφὴν.

Ἐναντιοτροπὴ κρίσεων λέγεται τοιαύτη κρίσεων ἐναλλαγὴ, καθ' ἣν ἢ τοῦ ὑποκειμένου ἔννοια γίνεται ἔννοια κατηγορουμένου, καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Ἡ πρώτη πρότασις, τῆς ὁποίας οἱ ὅροι μετατίθενται, λέγεται ἀντιστρέπτεα ἢ ἀντιστρεφομένη, ἢ δὲ ἑτέρα, ἢ ἐκ τῆς μεταβολῆς γινομένη, ἀντιστρέφουσα. Οὕτως ἢ πρότασις, πᾶν τρίγωνόν ἐστι τρίπλευρον, ἀντιστρεφομένη γίνεται, πᾶν τρίπλευρόν ἐστι τρίγωνον. Κατὰ ταῦτα ἀντιστροφοὶ κρίσεις λέγονται ἐκεῖναι, αἵτινες ἔχουσι τοὺς

ἄδρους (ὑποκείμενον καὶ κατηγορούμενον) ἐνηλλαγμένους.

Ἄντιστροφή ἐπιτρέπεται ὅταν ἐκ λογικῶς ἀληθοῦς κρίσεως γεννηθῆται δι' ἀντιστροφῆς ἑτέρα ὁμοίως ἀληθής, ἥτοι αἱ ἀντίστροφοι κρίσεις πρέπει ἢ νὰ συναληθεύωσιν ἢ νὰ συμφεύδωνται.

Ἡ ἀντιστροφή εἶναι τριττή, τουτέστι καθαρά ἢ ἀπλή (conversio pura, simplex), μὴ καθαρά ἢ κατὰ συμβεβηκός (conversio per accidens) καὶ κατ' ἀντίθεσιν (conversio per contrapositionem).

α') Καὶ καθαρά ἢ ἀπλή λέγεται ἡ ἀντιστροφή, ὅταν ἐν ἀμφοτέραις ταῖς κρίσεσι τηρῆται τὸ αὐτὸ ποσόν. Ἐπομένως ἀπλῶς ἀντιστρέφουσι 1) αἱ καθόλου ἀποφατικαί, ὡς οὐδεὶς ἄνθρωπος ἀθάνατος, καὶ οὐδεὶς ἀθάνατος ἄνθρωπος· 2) ἡ καθόλου καταφακτικὴ, ἀλλὰ τότε μόνον, ὅταν τὸ ὑποκείμενον καὶ κατηγορούμενον καλύπτωσιν ἄλληλα (ἥτοι ἐπὶ ταυτολογικῶν κρίσεων, ἐν αἷς τὸ ὑποκείμενον καὶ κατηγορούμενον εἶναι ἔννοια ἰσοπλατεῖς). Π.χ. ὁ ἄνθρωπος ἐστὶ λογικόν ὄν πεπερασμένον· καὶ, τὸ πεπερασμένον λογικόν ὄν ἐστὶν ἄνθρωπος. Πάντες οἱ ἀπλανεῖς ἀστέρες εἰσὶν ἥλιοι· καὶ πάντες οἱ ἥλιοι εἰσὶν ἀπλανεῖς ἀστέρες.

β') Μὴ καθαρά ἢ κατὰ συμβεβηκός λέγεται ἡ ἀντιστροφή, ὅταν τὸ ποσόν τῶν κρίσεων πρὸς ἐπαλήθευσιν ἀνάγκη ἦναι νὰ μεταβληθῆ, τοῦτο δὲ συμβαίνει 1) εἰς τὰς καθόλου καταφακτικὰς, ἐν αἷς ἡ τοῦ κατηγορουμένου ἔννοια ἔχει εὐρύτερον πλάτος τῆς τοῦ ὑποκειμένου. Κατὰ ταῦτα τό, πάντες οἱ ἄνθρωποι εἰσὶν ὀργανικὰ ὄντα, ἀντιστρέφει οὐχὶ εἰς τό, πάντα τὰ ὀργανικὰ ὄντα εἰσὶν ἄνθρωποι, ἀλλὰ εἰς τό, τινὰ ὀργανικὰ ὄντα εἰσὶν ἄνθρωποι. 2) εἰς τὰς ἐπὶ μέρος καταφακτικὰς, ὡς τό, βασιλεῖς τινές εἰσι φιλόσοφοι, ἀντιστρέφει εἰς τό, φιλόσοφοι τινές εἰσι βασιλεῖς¹.

γ') Κατ' ἀντίθεσιν λέγεται ἡ ἀντιστροφή, ὅταν τὸ ἀντι-

¹ Ἄρις. Ἀναλ. Πρ. 1, 2.

φατικῶς ἀντίθετον τῆς τοῦ κατηγορουμένου ἐννοίας γίνηται ὑποκείμενον, καὶ τὸ ἀντιφατικῶς ἀντίθετον τῆς τοῦ ὑποκειμένου ἐννοίας γίνηται κατηγορούμενον. Π. χ. τό, πάντα τὰ ῥόδα εἰσὶν ἄνθη ἀντιστρέφει εἰς τό, πᾶν μὴ ἄνθος, οὐδὲ ῥόδον ἐστίν. Ὡσαύτως τό, πάντα τὰ πτηνὰ εἰσι πτερωτὰ ἀντιστρέφει εἰς τό, πᾶν μὴ πτερωτὸν οὐδὲ πτηνὸν ἐστίν.

§ 27. Περὶ τῆς διαφορῆς ἐπιστημονικῆς ἀξίας τῶν κρίσεων.

Αἱ κρίσεις ἢ ἀποφάνσεις ἢ προτάσεις, θεωρούμεναι κατὰ τὴν ἀμέσων ἢ ἔμμεσων βεβαιότητα τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, ἢ κατὰ τὸ διάφορον εἶδος τῆς τούτου ἐξαρτήσεως, ἔχουσι διάφορον ἐπιστημονικὴν ἀξίαν καὶ διαφορὰς ὀνομασίας.

1. Ἀρχαὶ καλοῦνται ἐκεῖναι αἱ ἀποφάνσεις, αἵτινες, ἀμέσως οὔσαι βέβαιαι, οὐδαμῶθεν παράγονται¹. Αὗται, ἀποτελοῦσαι τὴν ἀφετηρίαν, ἀφ' ἧς ἡ ἐπιστήμη ἀναχωρεῖ, εἶναι:

α') ἀξιώματα, ἢτοι θεωρητικαὶ ἀποφάνσεις, ὧν ἡ ἀλήθεια, ἀμέσως φανερὰ οὔσα, δὲν χρῆζει ἀποδείξεως. Π. χ. ἡ εὐθεῖα γραμμὴ κατὰ μίαν διεύθυνσιν ἐκτείνεται.

β') αἰτήματα, ἢτοι πρακτικαὶ ἀποφάνσεις, ὧν ἡ ἀλήθεια δι' ἀμέσου ἐκτελέσεως διαγινώσκεται. Π. χ. ἡ γραμμὴ δύναται ἀχθῆναι, ἐκταθῆναι, βραχυθῆναι.

2. Παράγωγοι ἀποφάνσεις λέγονται ἐκεῖναι, ὧν ἡ βεβαιότης μόνον ἔμμέσως, ἢτοι διὰ παραγωγῆς ἐξ ἄλλων κρίσεων, διοράται. Αὗται δὲ εἶναι:

α') θεωρήματα, ἢτοι ἀποφάνσεις, περιέχουσαι θεωρίαν ἢ θέσιν τινά, ἧς τὸ κῦρος δι' ἀποδείξεως διαγινώσκεται. Π. χ. αἱ τρεῖς γωνίαι ἐνὸς εὐθυγράμμου τριγώνου εἰσὶν ἴσαι δυσὶν ὀρθαῖς.

β') προβλήματα, ἢτοι ἀποφάνσεις, περιέχουσαι ἐρώτησίν τινα, λυτέαν ἐξ ἐγνωσμένων λόγων.

Αἱ προτάσεις, αἵτινες παραγόμεναι ἀμέσως ἐξ ἑτέρων προ-

¹ « Ἀρχὴ δ' ἐστὶν ἀποδείξεως πρότασις ἀμέσως ἀμέσως δέ, ἧς » μὴ ἐστὶν ἄλλη προτέρα » (Ἄρισ. Ἀναλυτ. ὕστ. 1, 2).

τάσεων οὐδεμιᾶς χρήζουσιν ἀποδείξεως, καλοῦνται πορίσματα. Π. χ. ἂν αἱ τρεῖς γωνίαι ἐνὸς εὐθυγράμμου τριγώνου ἦναι ἴσαι δυοῖν ὀρθαῖς, ἔπεται ὡς πόρισμα ὅτι αὐταὶ ἀποτελοῦσιν 180 μοίρας καὶ ἔχουσιν ὡς μέτρον τὸ ἥμισυ τοῦ κύκλου. — Προτάσεις, ὧν τὸ κῶρος προϋποτίθεται ἄνευ τινὸς ἀναγκαίως ὀρίζοντος λόγου, καλοῦνται ὑποθέσεις. Τοιαῦται εἶναι ἢ ὑπὸ τῆς φυσικῆς παραδοχῆς τῆς περὶ τῆς φύσεως τοῦ φωτὸς θεωρίας, ἢ ἡ παραδοχῆς τῆς θεωρίας περὶ τῆς διττῆς ιδιότητος (θετικῆς καὶ ἀρνητικῆς) τοῦ ἠλεκτρισμοῦ κτλ. πρὸς ἐξήγησιν ἐμπειρικῶν φαινομένων. — Λήμμα δὲ καλεῖται ἡ πρότασις, ἥτις, ἀλλαχοῦ ἀποδειχθεῖσα, παραλαμβάνεται ὡς βεβαία.

ΚΑΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΠΕΡΙ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΩΝ

§ 28. Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ συλλογισμοῦ καθόλου.

Συλλογιζεσθαι σημαίνει ἀνευρίσκειν τὴν ἀμοιβαίαν σχέσιν δύο ἢ καὶ πλειόνων παραστάσεων διὰ τῆς κοινῆς αὐτῶν ἀναφορᾶς πρὸς τινὰ ἢ πρὸς τινὰς ἄλλας κατὰ λογικὴν ἀνάγκην, ἐπιβαλλομένην ὑπὸ τῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν ὅ,τι κατηγορεῖται ἢ οὐ κατὰ τοῦ ὅλου, κατηγορεῖται ἢ οὐ καὶ κατὰ τοῦ μέρους. Συλλογισμὸς (ratiocinium, ratiocinatio) ἄρα εἶναι ἡ παραγωγὴ κρίσεως τινος ἐξ ἑτέρας δι' ἑτέρας μεσολαβούσης¹ Π. χ. ἀντεξετάζοντες τὰς ἐννοίας Σωκράτης καὶ θνητότης πρὸς τὴν ἐννοίαν ἄνθρωπος, ἀνευρίσκομεν ὅτι ὑπάρχει μεταξὺ αὐτῶν σχέσις τις, καθ' ὅσον τὸ ἄνθρωπος ἀνήκει εἰς τε τὴν πρώτην ἐννοίαν (Σωκράτης) καὶ εἰς τὴν δευτέραν (θνητότης). "Ὅθεν

¹ Κατ' Ἀριστοτέλην (Ἄναλυτ. προτ. 1, 1) «Συλλογισμὸς ἐστὶ λόγος, ἐν ᾧ τεθέντων τινῶν ἕτερόν τι τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει τῷ ταῦτα εἶναι· λέγω δὲ τῷ ταῦτα εἶναι τὸ διὰ ταῦτα συμβαίνειν, τὸ δὲ διὰ ταῦτα συμβαίνειν τὸ μηδενὸς ἔξωθεν ὄρου προσδεῖν πρὸς τὸ γενέσθαι τὸ ἀναγκαῖον.» (Πρόβλ. καὶ Τοπικ. 1, 1).